

Çok Kültürlülüğün Mirasını Geleceğe Taşımak: Mardin Örneği

Transferring the heritage of multiculturalism to future:Mardin sample

Gurbet Işık, Mahsum Güneş*

**Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van*

Öz: *Mardin Türkiye'nin güneydoğusunda ve Anadolu ve mezopotamyanın geçiş alanında yer alan bir ildir. Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Mardin bölgesi tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ve kültürlere ev sahipliği yapmıştır.Farklı kültürlerin karşılaşma mekanı olan Mardin bu çok kültürlü yapıyı günümüze kadar taşıyan ender bölgelerdendir.Günümüzde Mardin bölgesi geçmişin zengin kültürel mirasının izlerini taşıması yanında çok dilli ve çok dinli kültürel özellikleriyle dünya kültür mirası içinde önemli bir yer teşkil etmektedir.Bu çalışmada Mardin sözü edilen kültürel dokusunun ortaya konulmasının yanı sıra bu tarihsel-kültürel nasıl korunabileceği ve sonraki nesillere aktarılabilceği üzerinde durulacaktır.*

Anahtar kelimeler: *Mardin, çok kültürlülük, kültür, tarih, miras*

Abstract: *Mardin is a province which is located in the southeast of Turkey and transition region between Anatolia and Mesopotamia. Mardin region which has long-standing history has been home to different,civilizations and cultures throughout the history. Mardin, a space for meeting and combination of different cultures, is globally one of the distinctive regions which have brought this multi-cultural structure to nowadays. As well as Mardin region includes valuable cultural heritage, it has an important place between world cultural heritages thanks to its multi-lingual and multifaiith structures. Moreover, in this study cultural structure of Mardin region is indicated, it is focused on how these historical and cultural heritages are able to be preserved and transferred to next generations.*

Key words: *Mardin, multiculture, culture, history, heritage*

1. Giriş

Geçmişin kültürel zenginliğini bünyelerinde taşıyan kentler, binlerce yılın birikimini günümüze taşıyan ve bu bağlamda sözü edilen birikimlerin bir toplamı olarak başta giyim, mimari olmak üzere geçmişteki ve mevcut toplulukların kültürlerini yansıtan mekanlardır ve bu anlamda çok çeşitli coğrafi görünümle sunan yerleşmelerdir. Mardin, bilinen en eski uygarlık merkezlerini barındıran Mezopotamya Bölgesi'nin kuzeyinde önemli kültürlerin, dinlerin kesiştiği ve birbirlerini etkilediği bir coğrafyada kurulmuştur. Bugün bile, Mardin yöresi geçmişin kültürel mirasını hala büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Bölgede Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Şemsilik, Ezidilik gibi çeşitli dinsel inanışların yanı sıra; Kürtler, Süryaniler, Araplar, Türkler ve Ermeniler gibi çeşitli etnik unsurlar, bugün bile bu coğrafyada birlikte yaşamaktadır. Bu çeşitlilik neticesinde son derece zengin şehir dokusuyla Mardin kent statüsü yanı sıra korunması gereken bir kültürel miras haline gelmiştir.

Pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Mardin asırlar boyunca topraklarında yaşayan medeniyetlerin bıraktığı eserlerle, zengin birikimini günümüze kadar getirmeyi başarmış ender kentlerimizden bir tanesidir. Mardin, stratejik konumu, kültürel zenginlik açısından Ön Asya coğrafyası içinde gerçek Mezopotamya geleneklerinin temsil edildiği kuzeyde en uç bölgededir. Mimari, etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değeri ile zamanın durduğunu izlemine veren Venedik ve Kudüs'ten sonra tümüyle kültürel miras kabul edilen dünyanın yaşanır üç sit kentinden biridir (Gündüz, 2011:80). Mardin yöresi; Kafkaslar- Ortadoğu- Akdeniz ve Anadolu arasında bir geçiş zonu oluşturması (Özgen, 2011), kültürel renkliliğinin artmasında önemli bir etkidir.

Yukarı Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden biri olan Mardin, orta büyüklükte eski bir kenttir. 1325 metre yükseklikte bir plato üzerinde, tarihte Tur Abdin olarak adlandırılan bölgenin batı ucunda Diyarbakır-Nusaybin yoluna hakim bir tepenin güneye bakan yamacında yer almaktadır. Hem doğu-batı (ipek yolu) hem de güney-kuzey olmak üzere tarihi ticaret yolları üzerinde konumlanmıştır. Mezopotamya Ovası'na hakim bir yerleşimi vardır. Aynı zamanda ovayı Diyarbakır'a bağlayan önemli bir doğal yol üzerinde yer almaktadır. Diyarbakır, Urfa ve Mezopotamya'ya; Fırat ve Suriye'ye; Midyat, Tur Abdin ve Dicle'ye giden yolların kavşağında olma konumu da Mardin'e orta çağdan itibaren geniş bir bölgenin konumunu elle tutabilme olanağını sağlamıştır (Gündüz,2011:78). Mardin tarihi kent merkezi, UNECCO tarafından operasyonel kılavuzda tanımlanmış olan "halen yaşamın devam ettiği tarihi kentler" kategorisinde yer almaktadır. Dünyada tarihi zenginliği ile bilinen şehir yabancı turistler tarafından talep görmektedir. Doğal yapı ile insan etkileşimi sonucu ortaya çıkan taş mimarisinin benzersiz dini ve geleneksel yapılarını barındıran kent, bir ortaçağ kenti görünümüyle "kültürel peyzaj alanı" olarak dünya miras listesine önerilmektedir. Bu zenginliğin turizm üzerinde en iyi şekilde değerlendirilmesi halinde ilin kalkınmasına ve ülke turizmine büyük katkı sağlayacağı kuşkusuzdur (Gündüz,2011:XI). Günümüzde, turizm aktivitelerine yönelik taleplerin artmasıyla birlikte tur organizatörleri ve seyahat acentelerini turizm sektöründe farklı alternatifler sunmaya yöneltmiştir (Özgen, 2010:1409). Bu durum aynı zamanda, ciddi bir ekonomik sektör olarak da dikkat çekmektedir. Nitekim Özgen'in (2012:256) de ifade ettiği gibi, dünya nüfusunun yaklaşık 1/7'si (bir milyar), turizm aktivitelerine katılmaktadır. Bu bağlamda, Mardin gibi kültürel turizm potansiyelinin dikkat çekici özellikte olduğu bir yörenin korunması ve tanıtılması oldukça önemlidir.

Bu çalışmada amacımız Mardin Bölgesi'nin çok kültürlü toplumsal yapısını farklı boyutlarıyla incelemek ve bu çok kültürlü yapıyı tanıtmaktır. Bu bağlamda, Mardin'deki çok kültürlülük olgusunu etnik, dinsel yapı, çok dillilik, şehir dokusu, mimari yapı, el sanatları, zengin yemek kültürü, giyim-kuşam gibi çok çeşitli boyutlarıyla ele almak ve kültürel turizm potansiyelini ortaya koymaktır.

2. Etnik Yapı Çeşitliliği

Mardin dünyanın en eski kentsel yaşam alanlarından birini kapsadığı aynı zamanda kentsel yaşamın gerektirdiği "çeşitlilik içinde bir arada yaşam" alışkanlıklarına, geleneklerine sahiptir. Süryaniler, Kürtler, Araplar, Mahalmiler ve diğer gruplar birbirlerine komşu olarak yaşamaktadır. Bölgenin tarihsel coğrafyasının sınırları içerisinde bir arada yaşayan insanlar, ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belli olaylar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünya algılayışını açıklamada; geleneksel ve iç içe yaşamının zenginlik ve duyarlılığını bölge kültürel mirasına aktarmaktadır(Gündüz,2011:88)

Süryaniler: Süryanilerin tarih boyunca yaşadıkları önemli yerleşim birimlerinin başında Mardin gelmektedir. Bu halkın kökeni ile ilgili değişik görüşler mevcuttur. Süryani tarihinin çok eskiye dayanması ve bununla ilgili belgelerin az olmasından dolayı Süryani isminin anlamı ve kökeni hakkında bir çok yazar tarafından değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin ortak özelliği; Süryani adının Lübnan'ın güneyinde bulunan Sur şehir yerleşmesinde hüküm sürmüş bir kralın adından kaynaklıdır (Ete,2010:10). İster coğrafi bir alandan, isterse geçmişte yaşamış bir kraldan ve bir kavimden türemiş olsun, Süryani sözcüğü günümüzde Hıristiyanlık dini ile özdeşleşmiş bulunmaktadır. Gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde (Hindistan, Suriye, Irak, Avrupa ülkeleri ve ABD) yaşayan tüm Süryaniler Hıristiyandırılar. Hıristiyanlıktan ayrılan Süryaniler bu kimliği de kaybetmişlerdirler (Günel, 2006:78).Süryanilerin geçmişten günümüze ana yerleşim alanı "Tur Abdin" bölgesidir. Midyat merkez alındığında Kuzeyde Hasankeyf, kuzeydoğuda Siirt, Doğuda Cizre, Güneyde Nusaybin, Batıda Mardin ve Kuzeybatı'da Savur, Tur Abdin'in sınırlarını oluşturmaktadır. "Tur"(dağ) ve "Abdin"(kul, köle) kelimelerinden oluşan Tur Abdin, "köleler dağı", ve "esirler dağı" anlamına gelmektedir. Günümüzde Tur Abdin adlandırılması daha çok Süryaniler tarafından kullanılmaktadır. Süryani dinsel hayatında önemli bir yere sahip olduğu için kutsal bir özelliği de sahip olan Tur Abdin, büyük nüfus değişikliklerine sahne olmasına rağmen, yine de günümüzde Türkiye'de en çok Süryani nüfus barındıran bölge durumundadır. Aynı zamanda Süryaniler için büyük önem teşkil eden manastır ve kiliseler de yine

burada bulunmaktadır. Günümüzde Tur Abdin bölgesinde yaklaşık 2000 kişilik Süryani nüfusu yaşamaktadır. Bu nüfusun 1200'e yakını Midyat, Dargeçit ve İdil'de, 400'e yakını Nusaybin'de, 400'e yakını da Mardin'de oturmaktadır. Bunun dışında Savur'a bağlı Dereçi (Kıllıt) köyünde 3 aile ve Ömerli ilçe merkezinde 1 aile yaşamaktadır.1950'ler, hatta 1980'lerle kıyaslandığında günümüzde Süryani nüfusu sayısal olarak büyük bir değişime uğramış, daha önceleri Süryani nüfusun en yoğun hatta baskın olduğu Midyat'ta bile nüfus oldukça azalmıştır. Süryanilerin, 1980'lere kadar yoğun olarak yaşadıkları köylerin çoğu şu anda boş bulunmakta; pek çok Süryani köyünde ise ya çok az Süryani aile yaşamaktadır(Ete,2010:20-21). Süryanilerin farklı göç sebepleri bulunmakla birlikte, temel sebepler arasında bölgede yaşanan ekonomik zayıflama ve güvenlik ile ilgili sorunlardır. 1950'lerde başlayan, özellikle İstanbul gibi şehirlere, ilk göçün sebebinin ekonomik kaynaklı olduğu söylenebilir. Ancak burada hatırlması gereken husus, batıdaki şehirlere ekonomik yönden zayıf olanların göç etmediğidir. Aksine yöreden ilk göç edenler belli bir konuda uzmanlaşmış meslek sahipleri ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren zengin esnaf olmuştur. Nitekim İstanbul'daki Süryanilerin orta ve hatta daha çok, yüksek gelirli olmaları bunu kanıtlamaktadır. Öyle ki, günümüzde İstanbul Kapalıçarşıda'ki bir kısım esnaf Mardin'den göç eden Süryanilerdir. Zengin Süryanilerin İstanbul gibi şehirlere göçüne karşın, özellikle bir kısım orta ve dar gelirli Süryani daha çok Avrupa ülkelerine göç etmeyi tercih etmişlerdir. 1960'ların sonlarından itibaren batılı ülkelerde ihtiyaç duyulan iş gücünü karşılamak üzere göç eden Türkler arasında Süryaniler de yer almışlardır. Ayrıca bu insanların Hıristiyan olmaları bu ülkeler tarafından daha rahat kabul edilmelerini sağlamıştır (Günel, 2006:81-82).

Kürtler: Mardin'deki en kalabalık grup Kürtlerdir. Kürt grupları, büyük ölçüde aşiret yapıları halindedir. Aşiretler şeklindeki toplumsal örgütlenme daha çok Kürtler arasında yaygınlık kazanmaktadır. Bruinessen'in ifadesiyle Kürt Aşireti, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Aşiretlerde kendi içlerinde alt-aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha klan, sülale vb. daha küçük birimlere ayrılırlar. Örgütlenmenin en alt düzeyinde ise haneler yer alır. Milli, Kika ve Dekori gibi Kürt aşiretleri sıralanabilir (Yıldız ve Erdoğan,2012:430-431).

Mardin'deki bir diğer Kürt grubu, Yezidilerdir. Kürt kökenli olan yezidiler Ortadoğu'da ortaya çıkmıştır. Yezidi ismiyle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Yezidi adı her ne kadar çeşitli kaynaklarda "Sultan Yezid" şeklinde yazılarak, Emevi halifesi Muaviye'nin oğlu "Yezid" ile ilişkili gösterilmek istenmekteyse de kanımızca bu görüş doğru değildir. Zira Yezidi toplumunda konuşma dilinde bu ad, "Sultan Yezid" şeklinde değil bizzat "Sultan Ezi" veya "Sultan İzi" şeklinde kullanılır. Yezidiler kendileri içinde Ezidi/İzidi adını kullanırlar (Atakul,2006:39).Yezidiler "Halta", "Saçlı", "Sekizbıyıklı" gibi adlarla anıldığı gibi Suriye Araplarınca Darnaye, Süryanilerce Çelkoye diye adlandırılırlar. Bugün il sınırları içinde zaman içinde çoğu müslümanlaşan Yezidilere ait ya da Yezidilerle diğer grupların karışık olarak yaşadığı 210 köy saptamıştır(Aydın, 2001:13). Yezidiler başta Irak'ın Musul kenti olmak üzere Suriye, Türkiye, İran, Gürcistan, Ermenistan'da yaşamaktadırlar. Yezidi sayısında ise önemli oranda bir azalma olmuştur. Almanya'ya göç etmeleriyle birlikte, özellikle Midyat-Nusaybin arasındaki Yezidi köyleri önemli oranda nüfus kaybetmiştir. (Günel, 2006:73-74).

Mahalmiler: Turabdin-Midyat bölgesinde yaşayan Mahalmiler, Müslüman Araplara verilen addır. Arapların buraya yerleşme tarihi ve Mahalmi biçimindeki adlandırmalarına dair anlatılara, göre Arapların Harun Reşit zamanında Turabdin'e zorunlu yerleştirmişler. Bu zorunlu yerleştirme yüz yerleşim yerinde gerçekleştirdiği için "Mahd-yer, Miyye:Yüz" yüz yer anlamına gelen Mahalmi biçiminde buraya yerleşen Arapların adı olmuştur. Süryani kaynaklarına göre Mahalmiler sonradan Müslüman olan Hıristiyan Süryanilerdir. Hıristiyanların kendi aralarında çıkan anlaşmazlık veya Müslümanların baskıları nedeniyle Müslüman olmuşlardır(Atakul, 2006:42). Mahalmiler çoğunlukla Beyruta ve Lübnan'a göç etmişlerdi. Ancak bunlar gerek Lübnan'daki iç savaş, gerekse gerekli maddi imkanı elde etmesiyle önemli bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı da Savur mahalmileri ile birlikte Almanya gibi Avrupa ülkelerine göç etmişler(Günel,2006:92).

Araplar: Türkiye Cumhuriyeti içindeki en büyük sünni(Hanefi) Arap topluluğu Mardin ilindedir. Ağırlıklı olarak Midyat-Nusaybin yolunun batısında ve Midyat-Savur yolunun güneyinde kalan bölgede yaşayan Araplar, Midyat-Savur hattının kuzeyinde Kürtlerle karışık olarak; Gercüş, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin ve Savur ilçelerinde ise küçük gruplar halinde bulunurlar. Mardin merkezinde, yakın zamanlara kadar çoğunlukta olan Arap nüfus azalmaktadır(Aydın,2001:12-13). Kırsal kesimden, özellikle Mardin ve Midyat şehirlerine olan göç etnik yapıyı değiştirmeye başlamıştır. Kesin bir rakam verilmesi mümkün olmamakla birlikte 2000 nüfus sayımına göre Arapların buldukları yerleşmelerin nüfuslarının toplanması sonucunda, il genelinin yaklaşık olarak %20'sinin Arap olduğu söylenebilir (Günel,2006:92).

Diğer gruplar: Türkler, Ermeniler, Şemsiler, Keldaniler, Yahudiler gibi etnik gruplardan oluşmaktadır. Yerli Türkler Mardin şehrinde yer almaktadır. Mardin'deki tek Ermeni ailesi de Mardin şehrinde yaşamakta ve 12 kişiden oluşmaktadır. Ermeni din adamı olmadığı için, ibadetlerini Süryaniler ile birlikte yapmaktadırlar (Günel,2006:92-93). Şemsiler 1766 Mardin'de kente gelen Niebuhr, Mardin kent merkezinde Şemsiilere ait iki mahalle bulunduğunu ancak bu grubun Süryaniler içerisinde kendilerini gizlediklerini ifade eder. Southgate ise, Arapça konuşan Şemsilerin 100 kadar aile olduklarını ifade etmektedir(Yıldız ve Erdoğan,2012:434). Keldaniler, Asuri, Nasturi, Yakubi, Nebati, Süryani adlarıyla bilinen etnik gruplar gibi Arami kökenlidir. Yazılı kaynaklarda ve gündelik kullanımda sıklıkla Süryani adı bütün Arami kökenli halkları ifade etmek için kullanılabilir. Fakat Süryani Kadimlerden farklı olarak Keldaniler katoliktirler. Süryaniler ile Keldaniler arasında ilk olarak mezhepsel olan ayrışma zamanla etnik bir nitelik kazanmıştır (Sarı, 2010:125). Mardin Yahudileri hakkında fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı kayıtları, sadece Cizre ve Midyat kazalarında bir miktar Yahudi nüfus bulunduğunu göstermektedir. 16. yüzyılın ilk yarısında Mardin kentinin Cami-i Kebir civarında 200-250 hanelik bir nüfusunun bulunduğu ve bir cemaat oluşturdukları aktarılmaktadır (Yıldız ve Erdoğan,2012:434).

3.Dinsel Yapı Çeşitliliği

Geçmişten günümüze çok kültürlü ve aynı zamanda renkli bir sosyal hayatı barındıran Mardin bunu yüzyıllardır birçok inanç ve dinin (aynı zaman dilimi içerisinde) bir arada yaşamasına borçludur. İslam ve Hıristiyan mezhepleri ile Yahudilik gibi tek tanrılı dinsel inanç inanan topluluklar, sayıları daha az olan güneşe ve ateşe tapanların dini olan Şemsilik, şeytanı melek sayanların dini olarak bilinen Yezidilik sayılan din ve inanışlardır. Sünni Araplar, Kürtler ve Türkler Müslüman kesimi oluştururken Hıristiyanlığın büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebine bağlıdır. Keldani, Katolik ve Protestan toplulukların varlıklarından da söz edilmektedir. Günümüzde ise Şemsilik ve Musevi inanç sahip kimse kalmamışken, büyük çoğunluk olan Müslümanlar dışında az sayıda Hıristiyan nüfus vardır(Gündüz,2011:89).

Hıristiyanlık: Pers-Part ve devamında Sasanilerin temsil ettiği Doğu ile (Roma ve Bizansın temsil ettiği) Batı arasındaki çatışmaya, giderek Hıristiyanlık boyutu katılmıştır. Hıristiyanlığın bölgede yaygınlaşmasını sağlayan halk Aramilerdir. MS 38'den başlayarak tedricen Hıristiyanlaşan Aramiler Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk kavimdir (Sarı,2010:92). Hıristiyanlık dini Tur Abdin'de görülmeye başlanır. Nihayet 4. yüzyılda “ Tanrı hizmetkarlar dağı” anlamındaki Tur Abdin'in Hıristiyanlaşmasıyla birlikte, bu bölgede çok sayıda manastır ve kilise kurulmaya başlanır. Böylece kesişlerin artmasıyla Mardin, Midyat, Nusaybin üçgeninde kalan bölge, Orta Çağda Süryani Hıristiyan ruhaniliğinin bir merkezi haline gelir. Bununla birlikte Roma imparatorluğu topraklarında maruz kalan Nasturiler, Nasturi akademisini Edessa'dan (Urfâ) 489 yılında Nusaybin'e taşımalarından itibaren bölge Nasturi-Süryaniler için manevi değerini daha da artırır(Günel,2006:43-44). Mardin'deki Hıristiyanların büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebine bağlıdır. Keldani, Katolik ve Protestan toplulukların varlıklarında da söz edilmektedir(Gündüz,2011:89). Hıristiyanların çeşitli ibadet türlerinin başında, vaftiz, oruç,namaz gibi ibadetler gelmektedir.

Müslümanlık: Roma-İran devletlerinin mücadele alanı içinde bulunan yöre, İslamiyet'in kuzeye doğru genişlemeye başlamasıyla 7. yüzyılın ortalarında İslam topraklarına dahil olur. 639-640 yıllarında İyaz b. Ganem komutasındaki İslam ordusu, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bütün şehir ve toprakları ele geçirir ve Doğu Roma'nın sınırını Toros sıradağlarına kadar geriletirler. Süryaniler İslamiyet'in ilk yıllarında Arap Müslümanlarla iyi ilişkiler içinde bulunmuş, bunun sonucunda gerek ticaret, gerekse memuriyet sonucunda önemli servetler elde etmişler. Bu servetlerin bir kısmını da yeni kilise ve manastırların inşasına ve onarımına aktarmışlardır. Bununla birlikte İslam döneminde Halife Ömer'in Süryani din adamlarına istedikleri kadar kilise ve manastır yapmalarına izin vermesi de bu yapıların artmasında etkili olmuştur. Böylece 8. yüzyıl Tur Abdin ve çevresinde geniş bir yeniden imar döneminin başlangıcı olmuştur(Günel,2006:49). Yörenin nüfusun çoğunluğunu Müslüman kesim oluşturmaktadır.

Yezidilik: İran ve Asuri unsurların karışmasından oluşmuş Mecusiliği temsil ettiği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre kötülük var oldukça şeytan yüce Tanrı'nın yaratıcı eli sıfatıyla yüceltmeye layık bir varlıktır. Diğer bir taraftan Zerdüştlükte 'Horoz' kutsal bir hayvandır. Yezidilikte de mukaddes ve her şeyin yaratıcısı durumunda olan Melek-i Tavus horoza benzer bir şekilde tasvir edilir. Ayrıca bu topluluğa göre Adem peygamberden sonraki ikinci atalar Ezda(Tanrıverdi) dir. Bunlar onlara nispetle (Ezda) Yezidi denilmiştir. Nitekim kendilerinin Ezda'dan geldiğine inanan Yezidiler kendi soylarından olmayan birinin bu mezhebe girebilmesini mümkün görmezler. Onlar son olarak Hz. Adem'in saf kanından yaratılmıştır. Oysa diğer inananların kanında Havva'nın kanında vardır. Yezidiler inançlarında birçok dinden etkilenmişlerdir. Bu yüzden ibadetleri arasında farklılıklar görülmektedir. İnançlarında din adamlarını çeşitli sınıflara ayırmışlardır. Bunlar; İhtiyar, Mir, Şeyh, Pir, Fakir ve Köçeklerdir. Yezilerin çeşitli ibadetleri vardır bunlar; Namaz, Oruç, Hac, Vaftizdir (Atakul,2006:39).

4. Bölgenin Dil Yapısı

Mardin büyük dilsel/etnik grupların birbirine temas ettiği bir şehirdir. Mardin'de Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Süryanice konuşulmaktadır ve bu diller birbiri içine geçmiş haldedir. Devlet ile olan resmi ilişkilerinde Türkçe kullanılmaktadır. Bunun dışında günlük hayatın her aşamasında bu üç dil kullanılmaktadır. Mardin merkezde yoğunlukla konuşulan dillerden biri de, Arapçadır. Fakat yörede konuşulan Arapçaya birçok Kürtçe, Süryanice ve Türkçe sözcük karışmıştır(Gündüz,2011:89) . Arapçanın Kuzey Mezopotamya Kültür grubuna dahil altı lehçe konuşulmaktadır(Atakul,2006:45-46). Süryanilerin konuştuğu dil Sami dil grubuna bağlı yeni Aramcanın Doğu Aramca koluna mensup bir dil olan Turoya(Arapça Torani) dir.Dinsel işlemlerin ve ayinlerin (liturji) dili ise, lişano ktabonoyo (kitap dili) denilen ve batı Aram alfabesi kullanılarak yazılan eski bir dil, Süryanice'dir. Bu nedenle bu gruba Batı Süryanileride denilmektedir. Ritter 1967 de Süryanice ile ibadet eden ve Turoyo konuşan 20000 kişi olduğunu tahmin etmişti (Atakul,2006:45).

Süryaniler bütün edebi ve bilimsel eserleri bu dille yazmışlardır. Öyleki Süryaniler Anadolu, Mısır ve Mezopotamya'ya Hıristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda gerek bu dille yazdıkları gerekse Yunancadan Süryaniceye çevirdikleri dinsel, tıbbi ve edebi eserlerle bilim tarihinde de önemli rol oynamışlardır (Günel,2006:186).

Kürtlerin konuştuğu dil ise Kürtçenin ana lehçesi olan Kurmanci lehçesidir. Kürtçe ve Farsça gibi batı Hint-Avrupa dil ailesinin İran dil grubunda olmakla beraber menşee olarak Farsçadan tamamen farklıdır. Kürtçenin dört ana şivesi bulunmakla beraber bugün Güneydoğu Anadolu bölgesinde çoğunluğun konuştuğu lehçe Kurmanci lehçesidir(Atakul,2006.46).

Farklı kültürlerle etkileşimde bulunan Yezidiler, ana dilleri olan Kürtçenin yanı sıra Türkçe ve Arapçayı'da kullanmaktadırlar. Yezidilerin konuştuğu dil Kürtçenin Kurmanci lehçesidir. Arapçanın Kuzey Mezopotamya Kültür grubuna dahil altı lehçe konuşulmakta ise de, Midyat'taki Mahalmiler bu lehçelerden birini kullanmaktadırlar.

5. Mardin'in Şehir Dokusunu Oluşturan Öğeler

Kale ve şehir: Mardin iki bölümden oluşur: Bunlardan biri kale diğeri ise zaman zaman dış mahalle olarak da adlandırılmış, kalenin eteklerindeki asıl şehirdir. Tarih boyunca ele geçiremez olarak ün yapan kale, doğuda 1200m, batıda 1180m yüksekliğe sahip bir tepenin üzerindeki düzlükte yer almaktadır. Yerleşme, doğudan batıya 800m kuzeyden güneye en dar yeri 30 metreden geniş yeri 150m boyutlarındaki bir düzlükte kurulmuştur. Bu alan, yamacın bittiği noktadan sarp kayalıklarla ayrılarak yükselir. Kale, duvarları burçlar ile mevcut kayalıkları da kapsayarak inşa edilmiştir. Topoğrafyanın izin verdiği ölçüde, savunma yetisi kuvvetlendirilmiş olan kaleye güneyden, kalenin üzerinde bulunduğu alanı hemen hemen ortalayan bir noktadan girilmiştir. Bu girişe, giderek dikleşen bir rampa ve nihayetinde yer alan bir merdivenle ulaşır. Mardin kalesi doğal konumunu da uyacak biçimde X.yüzyılda Al-Baz(Şahin Kalesi), XIV. yüzyılda Kal'at Gurab (Karga Kalesi) olarak anılmıştır (Alioğlu,2000:27-28). Günümüzde kalenin güneyinde, kale burcuna bitişik radar üssü bulunmaktadır. Askeri alan sınırları içerisinde bulunan kalenin ziyaretine izin verilmemektedir. Mardin kalesi, valilik ve yerel yönetimin girişimleri ve iki yıl süren çalışmaları sonucunda ışıklandırılmıştır (Gündüz, 2011:94).

Mardin'in ikinci bölümü, kalenin altında güney yamacındaki şehirdir. Bu bölüm 2,5-3 kilometre boyunda ve en geniş yeri 500m olan arazide doğrusal gelişmişlik göstererek yer alır. Tam olarak hangi dönemde bir yerleşim yeri niteliği kazandığı bilinmemektedir. Ancak, burada bulunan Hıristiyan topluluklara ait erken tarihli kilise manastırlar inşa bir faaliyetten söz etmeyi mümkün kılmaktadırlar. Daha sonra Arap-İslam devletlerinin hüküm sürdüğü X. yüzyılda, İstahri, İbn Havkal gibi Arap bilim adamlarının notlarından, şehrin etkileyici büyüklüğünün yapı bolluğunun dikkatleri çektiği anlaşılmaktadır (Alioğlu, 2000:30-33).

Sokaklar: Mardin Sokak dokusunda, tarihi kent merkezlerinin tipik olarak yol hatlarındaki zayıflık, ışınsallığın gelişmemesi gibi durumlar görülmektedir. Sokaklar, boyut olarak çağın ulaşım özelliklerinin, yönlendirme olarak da parselasyonun belirleyiciliğinden biçimlenmiştir. Sanayi öncesi toplumlara özgü olarak yaya ulaşımının önemli bir yer tuttuğu Mardin'de sokakların boyutları, insan ölçülerinin yanı sıra bölgede kullanılan eşek, at gibi taşıma hayvanlarının ölçüleride dikkate alınarak, oldukça dar yapılmıştır (Alioğlu,2000:33-38).

Mahalleler: Her sınıf ve bölgeden insanların belli kurallar ve etiketler çerçevesinde birlikte yaşadığı birimlerdir. Mahallelerin etnik yapıları süreç içinde kazandıkları özellikleri geleneksel şehrin diğer öğelerin ve şehrin bütününe etiketleyerek mekanların biçimlenmesine katkıda bulunmuştur(Atakul,2006:76). Mahalle adlarının ve dokusunun geçirdiği evreler kronolojik bir sırayla izlendiğinde, etnik unsurun mahallenin var oluş ya da soyut anlamda yok oluşunu belirlediği görülmektedir. Nitekim Kıssis ve Babü'l-Hammara mahallelerinde Hıristiyanların, Şemsiyye mahallesi'nde güneşe tapan şemsilerin, Yahudiyan mahallesi'nde Yahudilerin ikametlerinin devamlılığı, azalması veya yok olması mahallelerin geleceğini etkilemiştir. Buna bağlı olarak Hıristiyanların ikamet ettiği Kıssis Mahallesi, adı değişse de cemaatinin sürekliliğinden kaynaklanan niteliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Şemsilerin ve Yahudilerin aksi durumları ise mahallelerinin adlarının ve nüfu yapılarının değişmesine neden olmuştur(Alioğlu,2000:38-39).

Ticaret merkezi: Daima yoğun ticaret yolları üzerinde yer alarak insanların ve her türden malın buluşma, değiş-tokuş yeri olma özelliği, Mardin'in geleneksel çarşının niteliğini ve boyutlarını etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Çarşı doğrusal gelişmişlik gösteren şehir dokusunda oldukça büyük bir alana yerleşmiştir. Şehrin hemen hemen ortalarına rastlayan bölgede Şar Mahallesi'ndeki Abdülaziz Camii'nin alt kısımlarında, önce tek sokak olarak başlayan çarşı, giderek birkaç sokak artarak Ulu Camii'yi de kendine merkez yapıp, Reyhaniye Camii'nin önlerine kadar uzanır. Böylece, Mardin'in geleneksel sınırlarındaki bir şehir için oldukça farklı boyutta bir ticaret merkezi olarak ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyıldan beri Siphahiler Çarşısı(Revaklı Çarşı), Aktarlar Çarşısı, Kayseriyye (Bedesten), Çıkırıçılar Çarşısı, Marangozlar gibi çarşı birimleri şehir merkezinde yapılmışlardır. Yerleşme

dokusunda geleneksel evlerin giriş katlarında mahalle bakkalı, fırın dokuma tezgahları, ticari metaların depoları gibi mekanlar ekonomik ilişkilerin başka bir yanı olarak sürmüştür (Alioğlu, 2000:40-44).

Dini ve sosyal amaçlı yapılar: Pagan kültürden tek Tanrılı inanca kadar çeşitli dini eğilimleri bünyesinde barındırması, Mardin'deki yapı programını hayli zenginleştirmiş olmalıdır. Ancak, mevcut veriler sadece Hıristiyanlara ve Müslümanlara ait dini ve sosyal içerikli yapılardan söz etmeye izin vermektedir. XVI. yüzyılda Mardin'de Yahudilerin ikamet ettiği bir Yahudiyan Mahallesi ve bir sinagog olduğu bilinmesine karşın, günümüzde yapısal veri kalmamıştır. Sadece Yenikapı Mahallesi'nin kuzeydoğusunda Ayn-ı Yahud adlı bir çeşmenin olduğu bilinmektedir. Yine XVI. yüzyıllarda, Mardin'de putperest bir topluluk olan Şemsiler ayrı mahalle ve mezarlıkları ile dikkati çekmişlerdir. Fakat bir tapınakları olduğu bilgisi, kaynaklarda yer almaz. Buna karşın iki tek Tanrılı dinin sur içinde ya da sur dışında yapılmış dini ve sosyal içerikli binaları, bazıları somut veri olarak, bazıları sadece kaynaklarda kalmış bilgileri ile de olsa rahatlıkla tanımlanabilmektedirler. Yörenin ilk yerleşikleri olan mezheplerden ve etnik gruplardan Hıristiyanlar, sur dışında ya da sur içinde kilise ve manastırlar inşa ettirmişlerdir (Alioğlu, 2000:44).

Kilise ve Manastırlar: Ortodoks Süryanilerin Tur Abdin'deki kilise ve manastırları, Süryani dini mimarisini oluşturan temel yapı tipleridir. Ortodoks Süryanilerin dini yapıları yalnızca ibadet edilen mekânlar değil, eğitimin yapıldığı ve cemaatin toplandığı yerlerdir. Kültürün devamlılığı, bu yapıların varlığıyla mümkündür. Tur Abdin'deki pek çok Manastır 6. yüzyıla tarihlenir. Manastırlarının gelirlerinin çoğu Avrupa'da yaşayan cemaatin bağışlarından sağlamaktadır. Süryani Manastırları, Süryani kültürünün yaşatılmaya çalışıldığı kaleler gibidir. Papazlar, rahipler, rahibeler ve diyakoslar manastırlarda eğitilir. Çocuklarını okula göndermeyen aileler okutulmak üzere manastıra bırakırlar. Hıristiyan din anlayışında kilise bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen yaşam sürecinde, en önemli ve anlamlı zamanların yaşandığı mekanlar olması nedeniyle, ferdin ve cemiyetin hayatında önemli bir kurumdur. Tur Abdin'deki mahalle kiliseleri içinde hatırası bulunan bir azizle anılır. Genellikle manastırların ana kiliseleri olan manastır tipi kiliseler ise, o manastırlarda yaşamış kutsal kişilerle anılır. Manastırların diğer kiliseleri de yine azizlerin adlarıyla anılır (Atakul,2006:85). Günümüzde Süryani dini ve eğitiminde aktif rol oynayan önemli manastır ve kiliseler bunlar; Deyrulzafaran Manastırı(Mardin), Mor Gabriel Manastırı(Diğer adı Deyru'l-Umur, Midyat-Yayvantepe Köyü), Meryem Ana(Hah) Manastırı(Midyat-Anıtlı Köyü), Mor Yakup Manastırı(Midyat-Barıştepe Köyü), Mor Malke Manastırı(Nusaybin-Üçköy), Kırklar (Mor Behnam) kilisesi(Mardin), Mor Yakup Kilisesi(Nusaybin-Merkez), Mor Şmuni Kilisesi(Midyat), Mor Barsovmo Kilisesi(Midyat), Mor Had Bsabo Kilisesi(Gülgözü Köyü), Mor Kuryakos Kilisesi(Yemişli) (Günel,2006:145-147).

Camiler: Mardin'deki camiler de özellikleri itibarıyla erken devir Anadolu Türk sanatında önemli yere sahiptir. Revaklı avlu, içten ve dıştan yapıya hakim olan mihrap önü kubbesi, içli avlu, köşelere konulan minareler, zengin taş işçiliği, ve topografyadan kaynaklanan enine gelişmiş ana mekânı gibi özellikler,XII. yüzyıl içinde Anadolu'da ilk defa bu yapılarda gerçekleştirilmektedir(Günel,2006:154).

Merkez Ulu Cami: Mardin merkezde yer almaktadır. 1800 yılında yapılmıştır. Cami dikdörtgen planda sade bir yapıdır. Cami kesme taştan yapılmış olup avlulu camii grubundadır. Caminin çatısı 50 yıl kadar önce kırma çatıya değiştirilerek bugünkü düz çatılı durumuna getirilmiştir. Camii sekiz duvar üzerine oturan on iki kemerden oluşturulmuştur. Caminin güney bölümündeki mihrabın üç tarafı bitkisel bezemelerle süslüdür. Mihrabın üst bölümünde Arapça yazı ile 1319 tarihi yazılıdır. Minber yedi basamaklıdır(Atakul,2006:93).

Zeynel Abidin Cami (Nusaybin): Nusaybin şehrinin en önemli camisidir. Önceleri küçük bir mescit olan yapının zarif minaresi 1956'da yapılmış, sonraki yıllarda da, bazı bölümler eklenmek suretiyle, cami genişletilmiştir(Günel,2006:157).Hz. Muhammedin 13. torunlarından olan Zeynel Abdin'in adıyla anılan camide kendisinin ve kız kardeşi Zeynep'in türbeleri vardır. Cami aynı zamanda mükemmel taş işçiliği ve süslemeleri içeren lahitlere sahiptir(Günel,2006:157).

6. Mimari Yapı

Mardin, Anadolu ev mimarisinde, Orta Anadolu'nun Niğde, kayseri şehirlerinde daha yakın olarak da Güney Doğu Anadolu bölgesinde de örneklenen “Kuzey Suriye ile benzeşen” diye tanımlanan taş mimarinin görüldüğü önemli şehirlerinden biridir. Bu taş mimarinin biçimlenmesindeki etkenlerden biri, için de bulunan bölgenin iklim ve topografyasıdır. Nemli Akdeniz'in ılıman havasının etkisinde karasal bir iklim yaşayan şehirde, kısa süre soğuk kış mevsimine karşın, uzun-sıcak bir yaz boyunca etkisi altında kalan Mardin'de topografyanın da zorunlu olarak güneye yönlendirdiği yapıların mekânsal çözümlerinde, iklimsel nedenler göz önünde bulundurulmuştur (Alioğlu,2000:125).

Şehrin dar ve kıvrımlı sokakları, kabartılar ve iki yanında yükselen evlerin dış duvarları sayesinde güneşe karşı gün boyunca periyodik olarak gölgelik köşelere, alanlara sahip olmuştur. Bütün yapılarda, yüksek dış ve iç mekân duvarlarının sınırladığı avlularda da belirli köşeler hep gölgede kalmıştır.

Güneye, manzaraya bakan pencereler ile donatılmış odaların arkasında geri planda küçük mazgal pencereleri ile havalandırılan, bazen hiç penceresi olmayan, çoğu kez kiler, depo işlevli hizmet mekânları, sıcak yaz günlerin serin hacimleridir. Ayrıca Mardin'in geleneksel mimarisinde de önemli bir yere sahip eyvan, revak gibi yarı açık mekânlar çoğu kez bütün katlarda doğu ve batı güneşine karşı gölgede kalabilecek biçimde yönlendirilerek yapılmıştır (Alioğlu,2000:125). Mardin'in Kuzey-Güney doğrultusunda sahip olduğu alanın kısıtlılığı, şehir dokusunda tıpkı üzerinde yer aldığı yamaç gibi doğu-batı doğrultusunu ve arazi eğimini kullanan biçimlenmeye neden olmuştur. Bu, anıtsal yapılarda; örneğin Ulu Camii, Melik Mahmut, Latifiye, Şeyh Çubuk Reyhaniye, Şeyh Mahmut Türki gibi camilerde; Zinciriye medresesinde; Cihangir Bey Zaviyesi'nde; kervansarayda, bedestende ve tüm çarşı dokusunda enine gelişmeyi desteklemiştir (Alioğlu,2000:125-126). Bölgenin egemen yapı malzemesi ve tekniği, geleneksel evlerin tasarımını belirleyen bir başka unsurdur. Mardin'de gerek anıtsal yapılarda, gerekse evlerde, taş teknolojisi yapı malzemesinin temelini oluşturmuştur (Alioğlu,2000:126). Mardin şehir dokusu iki farklı tektanrılı dine ait mabetler, çeşitli etnik gurupları barındıran ortaçağ toplumunun sosyal ve ekonomik yapısının gerektirdiği binalar ve daha çok da geleneksel evler ile donanmıştır (Alioğlu,2000:127). Evler tepenin eğimi üzerinde kuruldukları için çoğunlukla en az iki katlıdır, Şehrin hemen her bölgesinde teraslamalar halinde ve birbirinin önünü en azından birinci kattan itibaren benimseyerek konumlanan evlerin hiçbirinin gölgesi diğerinin üzerine düşmemektedir. Yani evler birbirinin havasını ve ışığını kesmeyecek şekilde planlanıp inşa edilmiştir. Mardin'in dar sokakları ise güneş ışınlarının aksine düzenlenmiş olup yazın kavurucu sıcaklığında gölgede kalıp insanları sıcaktan korur. Bu evlerde kullanılan taşlar sıcak ve soğukta daha fazla sertleşir. Taşların özelliklerinden dolayı yazları serin, kışları sıcak olur (Alioğlu, 2000:125-128).

7. Müzik ve Folklor

Müzik ve onunla birlikte varlığını sürdüren “sözlü kültür” ürünlerinin kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük rol oynamalarının yanında, toplumu bir arada tutan, aradaki toplumsal ve kültürel bağı koruyan bir işlev üstlendiği görülmektedir. Müzik aynı zamanda, kültürel kimliğin dışavurumu şeklinde karşımıza çıktığı gibi Mıtrırlarda olduğu haliyle egemen kültürel yapı tarafından kabul edilmenin bir aracı da olmaktadır. Mardin ve çevresinde müziğin önemli bir bileşeni olduğu Mıtrırlık'ın bir anlatım biçimi olarak kültürün yeniden üretiminde önemli bir işlev gördüğünü belirtmek gereklidir (Keskin,2006:28-29). Bölgenin çok güçlü bir müzik ve folkloru vardır. Bölgede en önemli ve sadece bölgede değil, ülkenin de neredeyse hiçbir yerinde bulunmayan Rebap'ın çalınmasıdır. Midyat yöresinde Rebap'a “Nahora” denilmekte, Kürtlerin bir kısmı ise “kemançe” adını vermektedir. Rebap'ın telleri At kılından yapılır. Rebap, Türkiye'nin diğer bölgelerinde kullanılan Karadenizlilerin kemençesi ve Akdeniz kapak kemanisi'ne kısmen benzese de bunlardan tamamen farklı bir sazdır. Bir diğer ilginç nokta Rebap sadece dağda, dağlık yerleşim alanlarında çalınır. Ova kısmında Rebap kullanılmaz. Bölgede Rebap'ın yanında saz (Bağlama) ve davul zurna da çalınır.

8. El Sanatları

Geçmişten bu yana farklı dini inançlar ile gelenek ve göreneklerini çağdaş bir anlayış içinde sürdürmekte olan Mardin, bu çeşitliliğin bir yansıması olarak el sanatlarının da beşiği olmuştur. Testi-çanak-çömlekçilik, basmacılık, bakırcılık, kuyumculuk, gümüşçülük(telkâri), iğne oyası, el nakışı, yorgancılık, oyacılık, boyacılık (sibbeğ), dericilik (debbağ), sabunculuk, dokumacılık, şalüşapık (özel bir kumaş dokumasıdır), kilim dokumacılığı, semercilik, Keçecilik, tahta oymacılığı (kakmacılık), kalburculuk (gürgen ağacı işlemeciliği) ve taş işçiliği vb el sanatları eski çağlardan beri yapılmaktadır.

Testi-Çanak-Çömlekçilik: Testi, toprak, bardak, küp saksı merkez ve Midyat ilçelerinde çok eski yıllardan beri devam eden bir sanat dalıdır. Yörenin kırmızı toprağı küp yapımcılığına uygun olduğu için, bu sanat dalı bu ilçelerde gelişme göstermiştir. Bu sanat uzun ve zahmetli bir iş olduğundan, yeni yetişen bu mesleğe ilgi göstermemektedir (Fırat, 2010: 26).

Telkari: Süryanilerin yüzyıllardır yaşattığı önemli sanatlardan birisi de telkariciliktir. Telkari'nin sözcük anlamı tel ile yapılan sanattır. Telkâriden yapılan işler sayılamayacak kadar çeşitlidirler. Mesela sigara ağızlıklarından, tütün kutusundan, fincan zarflarından tutunda çeşitli tepsiler, kemerler tepecikler, aynalar hep telkâri tekniği ile yapılmışlardır. Bu sanatın kaynağı Mezopotamya olduğu sanılmaktadır. Bunların uzak doğuya, başka bir koldan ise Anadolu'ya ve Anadolu üzerinden de Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir. Yurdumuzda ise en önemli telkâri merkezi Süryanilerin eskiden çokça yaşadığı Mardin'in Midyat ilçesidir. Midyat işleri son derece zarif ve kıymetlidir. Bugün bu sanatı yaşatmaya çalışan çok az sayıda Süryani telkâri ustası kalmıştır. Süryani ustaların yaptıkları parçaların değeri bugün bile yörede anlatıla gelmektedir. Ayrıca bu sanata çift işi diyenler de vardır. Bu ismin kaynağı ise, işin yapımı sırasında parçaların teker teker bir araya getirilmesinde kullanılan, cımbıza benzeyen ancak ucu daha ince olan ve 'çift' olarak isimlendirilen alettir. Usta telkâride kullanacağı telleri kendi atölyesinde ham maddeden elde etmektedir. Bu işte en çok kullanılan maden gümüştür. Bazen altın ve başka maddelerde kullanılır (Atakul,2006:53-54).

Bakırcılık: Mardin şehrinin kendine ait özel çarşısında, yüzyıllardan beri devam ettirilmekte, ancak günümüzde gittikçe eski önemini kaybetmekte olan bir sanattır. Mardin bakırcılar çarşında, çok büyük emek gerektiren bu faaliyette, bakırdan çeşitli sofrta takımları, sini, leğen, yemek tencereleri, ibrikler, su güğümleri vs. yapılmaktadır. Bu eşyaların yılda bir kez kalaylanması zorunluluğu sonucunda şehirde kalaycılık sanatı da ortaya çıkmıştır. Bu sanatta iri taneli özel kum ile bakır eşyalar kalaylanmaktadır (Günel,2006:177).

Taş işçiliği: Midyat'ta taş işçiliği, evlerin ve dini yapıların yüzeylerini süsleyen ve hala devam eden zanaatlardan birdir. Taş işlemeciliğın kökeni Süryanilere dayanmaktadır. Ancak zamanla Midyat'ta herkes bu sanatla uğraşmaya başlamış ve taş işlemeciliği belli bir etnik gruba olmaktan çıkmıştır. İşçilikte kullanılan malzemeye Katori (kalker) denilmektedir. Katori büyük taş anlamına gelmektedir. Yazın serin, kışın ise sıcak tutma özelliğine sahiptir (Özgen ve Oçal, 2012:639).

Bugünkü mimarinin de ele verdiği gibi bütün Tur Abdin'de taş yapı ustalığı, etkisini civardaki yerleşim yerlerinde de taşıyarak Mardin ve Midyat'ta kendisini en görkemli biçimiyle göstermektedir. Kendine has bir iş bölümü doğurmuştur. Buna göre, taşı ham halden kaba bir küp biçimde kesen ustaya makta, kesilen kaba taşları düzeltip traşlayan ustaya nahhat traşlı taşa biçim veren ve üzerine kalemle işleyen ustaya nakkaş, mimarın plana göre Nahit taşları yerine yerleştiren ustaya bine ya da kalfa, binanın inşasına nezaret edene mimar, birden çok yapının inşasını planlayıp idare eden imarları yerleştiren kişiye de mimar başı denmektedir. Mardin ve Midyat mimarisine özgünlüğünü veren Midyat taşı denilen taş işçiliği günümüzde yok olmayla karşı karşıya gelmiştir. Çünkü bu el sanatını yaşatacak ustalar yok denecek kadar azalmıştır. Bu geleneksel el sanatını devam ettirmek için taş kesme ve işletme atölyesi kurulmuştur. Bu atölyenin açılış nedenleri arasında; kalifiye eleman yetiştirmek ve çalışmaların alt yapısını oluşturmakta vardır. Taş işlemeciliğini başlıca motifleri vurma, karanfil ve lale'dir. Evlerin iç ve yüzeylerinde bu sanatın örnekleri görülür(Atakul,2006:55-56).

9. Yeme-İçme Kültürü

Dünyanın en eski kentsel yaşam alanlarından birini kapsadığı gibi aynı zamanda kentsel yaşamın gerektirdiği “çeşitlilik içinde bir alanda yaşama” alışkanlıklarına, geleneklerine sahiptir. Süryaniler, Müslümanlar, Türkler, Kürtler birbirlerine komşu olarak yaşamaktadır. Bölgenin tarihsel coğrafyasının sınırları içerisinde bir arada yaşayan insanlar, ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini belli olaylar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünya algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen renklendiren kültürünü ve doğa ile iç içe yaşamının zenginlik ve duyarlılığını bölge kültürel mirasına aktarmaktadır. Bu değerler tarihi kalıntılarda olabileceği gibi, yaşamın en önemli halkalarından biri olan yemeklerde de yer bulmuştur. Yörede yetişen bitkiler, hava şartlarını ve yaşam tarzının belirleyiciliğiyle, yemekler geleneksel bir boyut kazanmıştır. Mardin mutfağı zenginliğini, çeşitli dinlerin dinsel törenleri için hazırlanan yemeklere, doğum ve ölüm sonrası geleneksel günler ve ayinlere borçludur (Gündüz, 2011:88-89).Mardin’de tarım ve hayvancılık faaliyetleri ağırlıklı geçim kaynağı olması nedeniyle yerel halkın yeme-içme kültürü de bu iki unsura bağlı olarak gelişmiştir. Başka bir deyişle halkın temel gıda maddelerini et ile bulgur oluşturmaktadır. Bununla birlikte, farklı kültürleri içermesi ve özellikle güneydeki Arap kültürü ile temas halinde olması, Mardin’in kendine özgün yeme-içme kültürünün doğmasını sağlamıştır. Bu kültürün en önemli özelliği de içli köfte, çiğ köfte, kebabın hakim olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi mutfağının aksine, daha çok et ile bulgur, kısmen de çeşitli sebzelerin hakim olmasıdır. Öte yandan bu tür yöresel yemeklerin hazırlanmasında büyük emek harcanması ve yörede yetişen tarçım, kişniş, mahlep, zencefil, yeni bahar, sumak gibi baharatların bolca kullanılması bir diğer özelliği oluşturmaktadır. Nitekim il genelinde Türkiye’nin diğer yerleşmelerinde bilinmeyen ve başkaları tarafından gerektiği gibi pişirilmesi söz konusu olmayan birçok yemek çeşidi bulunmaktadır. Bu durum da birçok yiyeceği ilginç duruma getirmektedir. İçli köfte, işkembe dolması, sembusek, bacnak çorbası, katıklı dolma, erik yahnisi, peynir helvası, bolloğ adı verilen mercimekli köfte, babağannuç (bir tür imambayıldı) ve günümüzde daha çok yaşlı kadınların yaptığı kaburga dolması en önemli yöresel yemekler olarak sayılabilir. Öte yandan mırza denen acı kahve, bölgenin diğer illerin de olduğu gibi, Mardin ilinde de önemli bir içecektir. Ayrıca, Mardin’de kuzey bölümünü oluşturan plato üzerinde bağcılığın önem kazanması nedeniyle söz konusu alanda üzüm sucuğu, pekmez ve pestil önemli yiyecekler arasında sayılabilir (Günel,2006:184).Yemek kültürü kapsamında anılması gereken önemli bir başka ayırım da “alkol kullanımıdır”. Alkol kullanımı Müslümanlar ile gayrimüslim gruplar arasındaki temel farklardan biri olarak gösterilmiştir. Düğün ve bayram gibi özel günlerde Süryanilerin alkol aldığı, Müslümanların ise alkol kullanmadıkları sıklıkla bir farklılık olarak vurgulanmıştır. Süryaniler alkol kullanmayı modernlik ve düğün, bayram gibi şenlikli günlerde eğlenenin hakkını vermek gibi yorumlarken, Müslümanlardan bazıları “haram” bazıları da Avrupa (Fransız) etkisinde olmak şeklinde yorumlamaktadır(Sarı,2010:223).

10. Giyim-Kuşam

Mardin ve yöresinde çeşitli kıyafet biçimleri ve türleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kıyafetler, hiç şüphesiz Mardin ve civarında yaşayan halkın kültürel zenginliğinin bir yansımasıdır. Süryaniler eskiden kendilerini belli eden giysiler giyerlerken günümüzde kırsal kesimde yaşayan Süryanilerin giydikleri dışında folklorik giysilere rastlamak oldukça zordur. Kentlerde yaşayan Süryaniler artık bu giyim kuşamı kullanmaktadırlar. Günümüz Süryanileri daha çok günlük şehir yaşantısına uygun kıyafetleri tercih etmektedirler. Buna rağmen Midyat’ta yaşayan orta yaş üstündeki Süryaniler giyimleriyle kendilerini belli etmektedirler. Yaşlı veya orta yaş üstündeki Süyani kadınlar, etek boyu diz altındadır. Üstlerine hırka yelek veya ceket, başlarını da siyah veya mavi başörtüsüyle kendi kimliklerini gösterirler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu kadınlarında sıkça görülen dövme Süyani kadınların pek rastlanmamaktadır(Kurnaz,2009:113).Yezidilerin giyim kuşamlarında diğer halkların giyim kuşamından hemen hemen farksızdır. Kadınlar başlarını örterler. Bu başörtüleri genellikle beyaz, siyah, sarı ve kırmızı renklerde. Genç kızlar ise geleneksel olarak başa yazma takarlar. Bu yazmalar saçın tamamını örtmez, önde kahrkül veya perçem bırakılır. Bu yazmaların etrafları boncuklu iğne oyası, tığ oyası ve mekikle işlenir. Kadınlar genellikle fistan giyerler. Bu fistan bol ve uzundur. Kadınlar renk

olarak genellikle siyah ve krem rengini kullanırlar. Yezidi erkekleri uzun bıyıkları, şalvar ve yelekleriyle dikkat çekerler. Yaşlılar genelde şapka takarlar. Bazıları da başlarına poşu takarlar (Öz,2007:62) .Kürt kadınlarının giyim kuşamı bölgede yaşayan etnik gruplara göre farklılık göstermektedir. Kadınlar fistan(entari) denilen giysiyi giyerler. Renk olarak genellikle beyaz ve krem fistanlar tercih edilir. Kadifeden dokunmuş kumaştan dikilen fistanlar, kadının topuğuna gelecek kadar uzun boylu bir kesime sahiptir. Başlarına da beyaz tül bent bağlarlar. Ayrıca Kürt kadınlarında yaygın olarak dövme görülmektedir. Günümüzde bu dövme yapımı büyük oranda azalmıştır.

11. Bayramlar

Mardin'deki kültürel çeşitlilik her alanda olduğu gibi bayramlarda da kendini göstermektedir. Müslüman, Hıristiyan ve Yezidilerin çeşitli bayram kutlamaları olduğu gibi, bölgedeki farklı etnik unsurlarında kendilerine özgü geleneksel kutlamaları bulunmaktadır. Yezidilerin kutladığı birçok ve şenlik türündeki bayramlar ve Süryanilerin Noel ve Paskalya bayramları da kutlanmaktadır. Müslümanlar dini bayramlardan Ramazan ve Kurban Bayramını kutlarken geleneksel bayramlardan ise Nevroz Bayramını kutlarlar(Atakul,2006:65).

Ramazan Bayramı: Ramazan ayı boyunca oruç tutulur. Arife günü olarak adlandırılan orucun son günü, mezarlık ziyaretleri yapılır. Ramazan bayramının ilk günü sabah, bayram namazı kılınır üç günlük bayram boyunca akrabalar, eş dostlar ziyaret edilir, küskünler barıştırılır. Çocuklara şeker verilir(Atakul,2006:65).

Kurban Bayramı: Bayram namazından sonra kurbanlıklar kesilir fakirlere ve akrabalara dağıtılır. Bu bayramda da eş dostlar ziyaret edilir. Bayram dört gün boyunca devam eder(Atakul,2006:65).

Nevroz Bayramı: Geleneksel olan Nevroz bayramı genellikle Kürtler arasında kutlanır. Soğuk ve karanlık günlerin son bulup, aydınlık ve baharın gelişinin müjdeleyicisi anlamına gelen Nevroz, Kürt toplumu arasında uzun senelerden beri kutlanmaktadır. Bu bayramda ateş yakılarak etrafında halaylar çekilir. Oyunlar oynanır, şarkılar söylenir, destanlar ve hikâyelerden kıssalar anlatılır(Atakul,2006:65).

Noel Bayramı: İsa Mesih'in doğması nedeniyle 25,25,27 Aralık günlerinde kutlanır. Aileler beraber kiliseye giderler, dua ederler. Kilise çıkışında akraba ve dostlar bayramlaşırlar. Bayramlaşmalar ev ziyaretiyle devam eder(Atakul,2006:65).

Paskalya Bayramı: Süryani kilisesine göre; İsa Mesih'in diriliş bayramı elçilerin döneminden şimdiye kadar kutlanmaktadır. İsa Mesih çarمیha gerilip 3 gün sonra dirilmesi nedeniyle 3 gün olarak bayram kutlamaları her sene devam etmektedir. Nisan ayında kutlanan bu bayram değişik tarihlere denk gelebilir. Hıristiyanlar bu bayramda birbirine çeşitli hediyeler yumurta ve paskalya çöreği verirler. Yumurta İsa Mesih'in ölümlerden dirilişinin canlı bir işareti olarak kabul edilir. Hiç bir canlı yumurtanın sahip olduğu özelliklere sahip değildir. Yumurta hücreleri dışında bir uyarıcı etkenin etkisi altında kalmadan belirli bir sıcaklık derecesinden sonra kendi kendine büyür, gelişir ve olgunluğa eriştikten sonra kabuğu kırarak küçük bir civciv gözlerini dünyaya açar. Aynı şekilde İsa Mesih'te etken olmadan kendine özgü gücüyle mezardan dirilmiştir. Kırmızı renk İsa Mesih'in çarمیha gerilişindeki kanı simgeler (Atakul,2006:65-66).Yumurtanın içindeki sarı güneşi aydınlığı temsil ederken yumurtanın beyaz kısmı ise İsa Mesih'in bedenini, temizliği ve barışı simgeler (Atakul,2006:65-66).

Yezidilerin birçok dini ve şenlik türünde bayramları vardır. Yezidilerin birçok ülkede ve birbirinden uzak olmaları ve ellerinde yazılı bir kitabın olmamasından dolayı bayramların kutlanması yöreden yöreye değişmektedir. Kutladıkları bayramlar; Sersal (Yeni yıl bayramı), Tolidan Cemai Bayramı, Şeyh Adiy Bayramı, Yezid Bayramı, Kurban Bayramı, Devar Nebi Bayramı, Bülende Bayramı, Batizmi Bayramı, ziyaret ve Tavaflardır(Öz,2007:54).

Ser Sal (Yeni Yıl) Bayramı: Ser sal, sarsaliya da dedikleri bu bayam Nisan ayının ilk Çarşamba günü kutlanır. Bu güne ' Kara Çarşamba' denir ve haftanın en kutsal günüdür. Bayram bu gün başlayıp

ay sonuna kadar kutlanır. Yezidilerin en büyük bayramıdır. Bugün Melek Tavus ve diğer meleklerin yeryüzüne inip gece boyunca bereket dağıttıklarına inanılır. Yezidilerin yaşadıkları her köyde ve yerleşim birimlerinde kutlanan bu bayramın ön hazırlığı olarak aile mezarları ziyaret edilerek mezar taşlarının üzerine yolu oradan geçenlerin yemesi içinde kuru üzüm, yumurta, kuru incir ve çeşitli çöreklerin bulunduğu tepsiler konur(Öz,2007:55).

Cemaat (Cemai) Bayramı: Şeyh Adiy'nin bir araya getirdiği ilk cemaatin anısına 6-13 Ekim tarihleri arasında kutlanan bu bayrama katılmak Yezidi inancına göre hac farızası sayılır ve her Yezidi için bir borçtur. Cemaat bayramı- Cejna Tolan- Tolidan- Cemai Bayramı gibi isimleri de kullanılmaktadır (Öz,2007:56).

Davar Nebi Bayramı: Bu bayram bir nevi yağmur duasıdır. Mart ve Nisan ayları boyunca her Cuma günü kuşluk vakti yağmur duasına çıkıp, eğlenilir. Aslında yağmur yağsa da yağmasa da her yıl kutlandığından alışkanlık haline gelmiştir. Bu bayramların Yezidi dini ile ilgili olduğu söylenemez. Daha çok yöresel bir özellik arz etmektedir (Öz, 2007:54-56).

12. Sonuç ve Değerlendirme

Dünyada bulunan tarihi kentler bünyelerinde binlerce yıllık kültürel ve mimari bir birikim taşımaktadırlar. Bu, kentler toplumların kültürlerini yansıtan mekanlardır. İşte bu mekanlardan biri olan Mardin çeşitli kültürlerin kaynaşma yeri haline gelmiştir. Bu çeşitlilik neticesinde son derece zengin şehir dokusuyla Mardin kent statüsünün yanı sıra korunması gereken bir kültürel miras haline gelmiştir. Mardin'de binlerce yıldır çok çeşitli inançlar ve bu inançlara ait ibadet yerleri yan yana yer almış ve sözü edilen inanç mensupları birlikte barışçıl bir şekilde yaşamışlardır. Sadece inançlar değil, aynı zamanda farklı etnik kimliklere sahip çeşitli topluluklar da aynı barış atmosferi içerisinde yaşamışlardır ve bu pratik, günümüzde de aynen devam etmektedir. Bu açıdan Mardin bölgesi, bir çok araştırmacı tarafından "Barış adası" olarak tanımlanmıştır. Mardin, çok etnili, çok dinli ve çok dilli yapısıyla günümüzde dünya üzerinde benzeri az bulunan bir bölgedir. Bu bağlamda Mardin bölgesi dünyadaki en önemli "Çokkültürlülük Müzesi" olarak anılabilecek ender yörelerden birisidir. Geçmişten günümüze aktarılan bu değerler, özenle korunup sonraki kuşaklara da aktarılması gereken büyük bir mirastır. Mardin'de kültürel mirası korumak, devamını sağlamak ve geleceğe taşımak için şehrin dokusunu oluşturan mimarisinin, toplumun sosyal ve kültürel yaşantısında sembolik değere sahip çarşı, han, cami, kilise ve manastırlarının korunması gerekir. Günümüzde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan geleneksel el sanatlarının ürünü olan ve tarihsel değere sahip olan eşyalar korunmalıdır. Basmacılık, telkâri, oyacılık, taş işçiliği ve çömlekçilik gibi geleneksel sanatların teşvik edilmesi ve devamlılığını sağlanması amacıyla, uygulama atölyeleri ve kurslar ile başta gençler olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerine aktarılmalıdır. Bunun dışında bu sanatlar tanıtılarak yörenin kültürel turizm potansiyeline de yapılacak çeşitli etkinliklerle bu mirasın korunması ve taşınması sağlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki, kültürel miras, devraldığımız şekilde sonraki kuşaklara aktarılabilirse korunabilir.

13. Referanslar

Makaleler:

- Özgen, N., (2010). Doğu Anadolu bölgesinin doğal turizm potansiyelinin belirlenmesi ve planlamaya yönelik öneriler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7 (2), 1407-1438
- Özgen, N., (2012). Siirt'in inanç turizmi mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlı) Örnekleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 27, 251-272
- Özgen, N., Oçal, C. (2012). Midyat (Mardin) ilçesinin kültürel turizm potansiyeli. I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu. Bildiriler Kitabı, 28-30 Mayıs, 2012, Erzurum. Sayfa: 629-643
- Yıldız, M.Z.; Erdoğan, R. (2012) *XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Mardin Yöresinin Sosyal Ve Siyasal Coğrafyası Üzerine Değerlendirmeler, Uluslararası, Ömerli Ömeran Ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri (13-15 Mayıs 2011 Mardin), Kent Işıkları Yayınları İstanbul.*

Kitaplar:

- Alioğlu, F. (2000) *Mardin Şehir Dokusu Ve Evler*. Tarih Vakfı Yayınlar, İstanbul.
- Aydın, S. ve diğ., (2001) *Mardin: AŞiret-Cemaat-Devlet*, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Özgen, N., (2011). Preservation of the Historical Town of Hasankeyf Within the Scope of Sustainable Tourism. Natural Environment and Culture in the Mediterranean Region II. UK. *Cambridge Scholars Publishing*. www.csp.co. ISBN 978-1-4438-2986-1
- Sarı, E. (2010) *Kültür, Kimlik, Politika Mardin’de Kültürlerarasılık*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Tezler:

- Atakul, F. (2006) *Eski Midyat’ta Tarihsel Kent Dokusu Ve Sosyo-Mekansal Yapı*, Yüzüncü Yıl Üniv. Fen-Edb. Fak. Van.
- Ete, M. (2010). *Mardin Süryanilerinin Halk Kültürü Üzerine Monografik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv. Sos. Bil. Enst. Diyarbakır.
- Fırat, Y. (2010) *Mardin İli Gümüş Telkari, Kadın Takıları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Eđt. Bil. Enst. Ankara.
- Gündüz, E. (2011) *Tarihi Kentin Çevresel Kapasite Yöntemi İle Korunması Mardin Örneği*, Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Fen Bil. Enst., Konya.
- Günel, V. (2006) *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler Ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları*, Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara.
- Keskin, N. (2006) *Mardin Ve Çevresinde Bir Anlatım Biçimi Olarak Mıtrıphk*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara.
- Kurnaz, S. (2009) *Mardin Midyat’taki Süryanilerin Halk Oyunları Ve Oyun Müzikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniv. Sos Bil. Enst. İstanbul.
- Öz, Y. (2007) *Mardin Yezidileri, İnanç, Sosyal Hayat Ve Coğrafi Dağılımı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst. İstanbul.

